

YR ARAN

Grŵp eang o fryniau sy'n dilyn un ochr linell ffawt y Bala, sy'n tueddu DO-GDd tuag at fryniau Berwyn. Aran Fawddwy, gydag uchder o 905m, yw'r mynydd uchaf i'r De o'r Wyddfa ac mae golygfeydd gwych allan dros ganolbarth Cymru i'w gael o'r copa. I ffwrdd o'r prif lwybrau, gall fod yn ardal anodd i gerdded ynddo, enwedig yn ystod cyfnodau o dywydd garw.

Aran Fawddwy 905m SH 863224

Mae elfen gyntaf yr enw aran yn deillio o *ar(d)* - gyda nifer o ystyron posib, sef (i) uchder, (ii) uchel, (iii) pwynt, pentir. Mae'r term yn debyg i *ardd* 'ucheldir' ac hefyd Cernyweg *arth*, Hen Wyddeleg *aird*, *ardd* 'ucheldir, tir uchel'. Credir bod y diwedd glo *-an* yn deillio o'r Aeleg ac ar y cyfan mae'n lleihad. Er nad yw mor uchel â rhai o'r mynyddoedd eraill yn Eryri; mae'r brig, neu yn hytrach gyfres o gopaon ar grib hir yn sicr yn amlwg. Y term Mawddwy yw enw'r ardal leol; cwmwd canoloesol yn wreiddiol. Raranuaurhill 1580 map Saxton, Yr Arran 1598 & montem yr aran 1599 Llawysgrifau Wynnstay, Yr Aran c.1700 Lhuyd, Aran Fonddy 1795 Map John Evans, Aran Fowddy 1834 Map Greenwood.

Aran Benllyn 885m SH 867243

Mae gan yr *aran* 'uchder, crib' y disgrifydd benllyn; ffurf dreiglledig y gair pen sydd, ond pa ystyr: *pen* 'brig, copa'; neu, *pen* 'diwedd' + *llyn*. Gall hefyd fod yn llygriad o (*uwch*)*ben* 'uwch' + *llyn*. Ar un adeg dim ond un term oedd i'r grib gyfan, sef Aran, dim ond yn ddiweddarach y datblygodd y gwahanol frigau enwau; fel arfer trwy berchnogaeth ac angen am ffiniau. Er enghraifft, enwodd Edward Lhuyd yn ei Parochialia tua 1700 y mynydd cyfan fel Yr Aran.

Erw'r Ddafad Ddu 872m SH 865234

Crib sy'n ymestyn i lawr heibio Creiglyn Dyfi, er mai'r ffurf a welir yn y Parochialia c.1700 yn wahanol, sef Erw'r dhavad ar yr Aran. Nid oedd y gair erw yn dynodi'r un maint o dir ag y mae heddiw, ar un adeg, roedd y maint gwirioneddol yn amrywio o un ardal i'r llall. Erw'r Ddafad Ddu 1838 AO. Erw y Ddafad Ddu mapiau AO cyfoes.

Glasgwm 774m SH 835194

Y tebygrwydd yw mai *glas* 'glaslwyd, llwyd' + *cwm* 'dyffryn', fel disgrifiad dyffryn dwfn a chysgodol Cwm Cywarch, yn hytrach na *glas* 'gwyrrdd' + *cwm*. Cymharer a'r dyffryn dwfn Glasgwm, Penmachno.

Y Drysgol 745m 869213

Mae cerdded, marchogaeth neu yrru da byw ar draws gwahanol fathau o dir lletchwith yn broblem mewn sawl rhan o Gymru. Gellid disgrifio teithio drwy laswellt trwchus neu ardaloedd o rug yn waith anodd. Enw sydd yn deillio o *drwsgl/drwsgwl* 'garw, anodd' yn enw eithaf cyffredin yn y dirwedd. Drysgol 1838 AO.

Moel Hafod Fynydd 689m SH 877227

Moel 'uwchdir mynyddig' a oedd yn berchen i fferm Hafod Fynydd. Mae'r gair *hafod* yn deillio o *haf* + *bod* 'trigfan'; i ddynodi man ble roedd teuly yn byw yn yr haf; mae'r gair mynydd yn cryfhau uchder y safle.

Pen y Brynfforchog 685m SH 818179

Gall y term fforchog ddynodi bryn gyda dau gopa, neu, nant sy'n ffurfio V ar lechweddau'r bryn neu unrhyw doriad neu hollt ffurf V. Pen-bryn-fforchog 1836 AO.

Pen Main 680m SH 857204

Wrth ei weld o rannau uchaf dyffryn Cwm Cywarch, gellir gweld bod y *pen* 'brig' + *main* 'cul', gan fod crib denau yn arwain i lawr i'r de-orllewin. Fodd bynnag, *main* yw'r hen luosog y gair *maen*

'carreg', gan roi ymdeimlad o dop creigiog neu garegog, sydd hefyd yn gweddu i'r lleoliad. Enw arall ar y man yw Gwaun y Llwyni; sef lluosog *llwyn* 'celli, coed'. Gwain y llwini 1638 Llawysgrifau Wynnstay. Pen-maen 1838 AO.

Esgeiriau Gwynion 671m SH 889236

Mae esgeiriau yn un o luosogai'r term *esgair* 'cefnen, trum'; ac mae gwynion yn lluosog y gair *gwyn* 'llwydwyn, gwelw' neu 'llachar, heulwen'. Yr yskeyrye ginnon c.1592 SCC.

Curniau Nod 667m SH 988279

Fel arfer, ni ddisgrifir uwchdir llwm di nodwedd gyda lluosog y gair *gyrn* 'carneddau, conau' na gyda'r gair *nod* 'amlwg' chawith; oni bai am y carneddau ar y copa. Wedi'u cofnodi ar fapiau'r map AO fel 'pentyrrau o gerrig' mae'r carneddau yn dynodi ffin hanesyddol.

Y Foel Rhudd 666m SH 886239

Gall y gair *rhudd* 'coch, porffor, brown; llosg' ddynodi llystyfiant, fel rhedyn, yn ei liw gaeafol. Hefyd, gellir gweld y term mewn enwau lleoedd yn ei hen ffurfiau, rud a rudd. Weithiau ceir cymhlethdod yn datblygu oherwydd presenoldeb ceirw; mae yr *hydd* 'ceirw' a'r *rhudd* yn debyg iawn ar lafar. Y voel rudd c.1700 Parochialia.

Y Groes Fagl 659m SH 989290

Wedi ei enwi ar ôl Bwlch y Groes Fagl, sef *croes* 'arwyddnod pren neu garreg' + *bagl* 'ffon esgob' wedi ei nodi arno i ddynodi ffin tir eglwysig?

Y Foel Cedig 659m SH 982284

Tybed os yw'r enw yn deillio o'r afon Afon Cedig, *cedig* 'dicllon, llidiog, cythryblus' yn dynodi ffrwd gref. Neu, os y bryn sydd yn rhoi ei enw i'r afon, efallai enw sydd yn dynodi ardal o dir agored gwael; rhaid nodi'r enw Cefn Gwyntog gerllaw. Moel-cedig 1838 AO.

Moel Cwm Sian Llwyd 648m SH 996314

Mae'r enw yn edrych yn un syml, moel sydd wedi codi ei enw o'r dyffryn 'cwm' a oedd yn berchen i Sian Llwyd. Ond wrth edrych ar fap yr AO 1838 fe welir yr enwau Moel Sarn Llwyd a hefyd Cwm Sarn Llwyd, *sarn* 'llwybr, ffordd' + *llwyd* 'llwydwyn'. A'i chyfeiriad at y ffordd turnpeg [wedi 1769]; sef y B4391 rhwng Bala a Llangynog sydd. Mae yna garnedd Oes yr Efydd mawr mewn man gorchmynnol ar ben y bryn; er ei fod wedi ei chwalu, mae'n dal i fod tua 15m mewn diamedr.

Pen y Boncyn Trefeilw 646m SH 962284

Y gair boncyn, neu'r ffurf lygredig boncin, yw cywasgiad gwrywaidd y gair bonc 'bryn, bryncyn, cnwc', term a fenthycwyd o'r Saesneg Canol *bonk* 'banc'. Mae'n debyg bod y gair *tre(f)* 'annedd' wedi'i gysylltu ag enw personol; efallai ffurf amrywiol ar Meilo, Meilew. Pen y Boncyn 1838 AO

Gwaun Lydan 632m SH 881212

Mae'r *waun* 'uwchdir corsiog' yn un gweddol wastad ac yn o lydan. Hen Gymraeg *guoun*; Hen Gernyweg *guen*, Cernyweg diweddar *goon* 'tir gwastad'; Llydaweg Canol *gueun* 'cors'.

Stac Rhos 630m SH 968278

Yma ceir *stac* 'mwdwl, pentwr' [benthyciad o'r Saesneg *stack*] + *rhos* 'rhostir, tir agored uchel', Hen Gymraeg *ros* o'r Frythoneg **rossa*-. Mae hi'n bosibl dehongli'r gwraidd y gair i ddynodi 'cefnen, trum'.

Moel y Geifr 626m SH 937276

Mae gan y gair *gafr* ddau luosog, un yw *geifr* a'r llall yw *gafr*od; geifr yw'r lluosog mwyaf cyffredin o'r ddau. Er bod rhai buchesi o eifr yn dal i fod ar rai o fynyddoedd Eryri, nid yw'r mwyafrif ohonyn

nhw mor hynafol ag y mae rhai yn tybio. Daeth y geifr cyntaf, ynghyd â gwartheg a defaid, gyda'r ffermwyr cynharaf tua 5000 mlynedd yn ôl.

Moel y Cerrig Duon 625m SH 924242

Mae'r foel 'copa' yn un noeth, gyda ddim *cerrig* 'creigiau'; mae'n debyg bod yr enw yn cael ei gymryd o'r brigiadau o greigiau gwlyb sydd i'w gweld ar ochrau'r bryn.

Llechwedd Du 614m SH 894224

Gair sydd i'w weld yn aml yn y dirwedd, *llechwedd* 'ochr bryn, bron, llethr, allt' + *du* 'tywyll, du'. Enw priodol ar gyfer y man cysgodol a fwriwyd gan y llethr serth, fel yr un a geir ar ochr orllewinol y bryn.

Waun Camddwr 620m SH 848207

Gwaun 'corstir mynyddig' yr afon Camddwr, mae'r ail elfen yn disgrifio nant ymdroelliog.

Llechwedd Du 614m SH 892224

Mae'r asennau creigiog uwch afon Llaethnant a'r llethrau gorllewinol serth yn rhoi agwedd dywyll i'r bryn.

Y Foel Goch 613m SH 913291

Enw tra chyffredin ar fynyddoedd yn Eryri, bryn crwn gyda llystyfiant cochlyd.

Trum y Sarn 613m SH 993303

Trum 'cefnen, crib' + *sarn* 'llwybr sy'n croesi dŵr neu gorstir, ffordd'. Mae yna hen lwybr yn codi o Gwm Rhiweirth heibio carn amlwg Carnedd Wen ac i lawr tuag at Lyn Tegid. Trim y Sarn c.1700 Parochialia.

Trum y Gwrgedd 612m SH 941284

Mae'r copa yn rhan o *drum* 'cefnen, crib' hir sy'n rhedeg i'r gogledd o Foel y Geifr. A'i chamsillafiad y gair gwrgedd sydd yn hytrach na chysylltiad â *grugedd* 'crygni, garwedd' na'r gair *cwr* 'pigfain'? Trum y Gwrgedd 1838 AO.

Pen yr Allt Uchaf 610m SH 872197

Dyma'r cyferbyniad i'r enw Pen yr Allt Isaf. Mae'r mynydd yn ymhellach i fyny'r dyffryn - hynny yw - yn *uchaf* 'uwch' na chop Pen yr Allt Isaf.

Moel y Pawl 605m SH 919267

Nid yw'r bryn wedi ei enwi ar fapiau'r AO heddiw; enw a godwyd o'r fferm oedd y hen enw arall, sef Foel Tyn-y-Fron. Moel gyda *pawl* 'polyn, postyn' fel arwydd ffin fwyaf tebyg.

Waun Goch 605m SH 875202

(*G*)*waun* 'gwastatir uchel wlyb a brwynog', Hen Gymraeg *guoun*; Hen Gernyweg *guen*; Llydaweg *gueun* 'cors'. Tra bo'r coch yn dynodi llystyfiant brown, melyn-llwyd sydd i'w gael mewn ardaloedd mynyddig, enwedig yn y gaeaf.

Moel Ffenigl 603m SH 873261

Mae Edward Lhuyd, yn ei Parochialia c.1700, yn egluro mai'r planhigyn y ffenigl sydd, sef *Ffenigl* Elen Luyddog; yn Saesneg fe'i gelwir yn Meu neu Spignel: *Meum athamanticum*, sef lluosflwydd hynod aromatig. Mae'n blanhigyn o borfa fynyddig a geir mewn ychydig o ardaloedd yng Ngogledd Cymru a Gogledd Lloegr; mae ychydig yn fwy niferus yn yr Alban. Roedd ffenigl yn blanhigyn meddyginiaethol pwysig iawn i drigolion cynnar; defnyddiwyd y planhigyn hyd at yr Oesoedd Canol ar gyfer amrywiaeth o amodau. Moel y Ffenig c.1700 Lhydd, Moel-phenic 1838 AO.

Y Gribin 602m SH 844177

Mae'r gair cribin yn cynnwys *crib* 'brig' + *-in* 'diwedd glo bychanol'; gallai'r term ddynodi crib, asen neu ddarn o dir creigiog. Rhan o grib gul sy'n rhedeg i'r De Ddwyrain tuag at Ddinas Mawddwy. Ar yr hen fap AO 6", yr enw ar y brig oedd Pen Waen Wen, i'w weld ychydig yn is i lawr ar fapiau modern.

Carreg y Big 589m SH 927202

Rhan gyntaf yr enw yw *carreg* 'craig'; tra bod y rhan olaf, sef *pig* 'pigfain, pigog'; mae'n debyg bod yr enw yn cyfeirio at y garnedd sydd i'w chael ar ei phen. Mae'r gair *carreg* 'lwmp o graig' yn gysylltiedig â'r Cernyweg *garrog* a'r Llydaweg *carreg*; o'r Frythoneg **carreci-* 'maen'. Hefyd, mae'r gair Gwyddeleg *carraig* wedi ei fenthyl o'r Gymraeg. Karreg y Big 1635, Karreg y bid (sic) c.1700 Parochialia.

Maenaid 585m SH 877195

Yn syml, *maenaid* 'llawn cerrig', gair i ddisgrifio tir caregog. Pumryd yw'r enw ar rai mapiau, sef pum(p) + rhyd 'man croesi afon'. Maenydd 1836 AO.

Clipiau Duon 580m SH 904227

Wedi'i enwi ar ôl y creigiau tywyll sy'n wynebu'r gogledd ym mhen y cwm, mae'r *clip* 'allt, clogwyn, ochr serth' yn deillio o'r Saesneg *clip* 'clogwyn'; o'r Almaeneg *klippe* 'clogwyn'.

Moel Fignenau 580m SH 907284

Mignenau yw lluosog y gair *mign* 'cors, gwern'. Enw da ar ardal o ucheldir mawn, mae sawl pant bas yn yr ardal yn cofnodi olion torri mawn.

Ochr y Bwlch 564m SH 809173

Dyma'r unig enw ar y bryn ar fapiau'r AO presennol; enw sy'n deillio o'i safle ar ochr y *bwlch* 'adwy, drws,' yr enw yn codi o Bwlch Oerddrws.

Carreg y Frân 560m SH 976182

Brân yw'r term cyffredinol dros sawl aderyn o'r teulu *Corvidae*.

Llechwedd Ieirch 560m SH 859256

Gall y gair *llechwedd* 'clogwyn, llethr, codiad' ddynodi nifer o nodweddion; tra bod *ieirch* yn un o ffurfiau lluosog y gair *iwrch* 'carw'. Fodd bynnag, os mai'r gair *eirch* sydd, ffurf lluosog *erch* 'brith'; neu, o *erch* 'erchyll' ydyw? Ysgrifennodd Leland am y llawer o geirw yng nghoedwigoedd Eryri. Llechwedd-eirch 1838 AO.

Pen yr Allt Isaf 557m SH 874181

Pen 'brig, copa' + yr + *allt* 'clogwyn, lethr' + *isaf* 'is'. Dyma'r allt isaf, i lawr y dyffryn, dyffryn gyda nifer o ellydd, sef ysbardunau torriedig rhewlifol serth. Er y gellir defnyddio'r gair allt hefyd i ddynodi nifer o nodweddion eraill, clogwyni, coetir a hyd yn oed brynau.

Moel Benddin 543m SH 854165

Y tebygrwydd yw nad oes dinas ar ben y foel. A'i chyfuniad o (*uwch*)*ben* + *ddin(as)*, sef uwch Dinas Mawddwy sydd? Moel Benddyn 1575 a Moel Benddyn 1590 Llawysgrifau Wynnstay, Moel Benddu 1838 AO.

Drum Ddu 538m SH 932168

Ffurf dreigiedig y gair *trum* 'cefnen, crib' + *du* 'tywyll'.

Llechwedd Llyfn 535m SH 892251

Y *llechwedd* 'allt, goleddf' + *llyfn* 'esmwyth, union'. Llechwedd-llyfn 1838 AO.

Lledwyn Mawr 527m SH 904287

Gallai'r gair *lledwyn* 'llwyd, gwelw' fod yn ddisgrifydd syml o liwio'r bryn. Gallai fod elfen o'r term 'ehangder, ehangder' yn yr enw hefyd, er y byddai'n anodd cadarnhau. Fe gei'r Lledwyn Bach hefyd. Lledwyn c.1700 Parochialia, Lledwyn Mawr 1838 map AO.

Bryn Ronwydd 525m SH 939305

Mae'r gair *bryn* y gyfatebol a Hen Wyddeleg *bruinne* 'bryn, codiad'; gair a ddatblygodd o'r Indo Ewropeaidd **bhreus*; 'codiad tir, copa, mynydd bach'. Mae'r elfennau gwreiddiol yn dangos, *bron* 'fron, crest' + *gwydd* 'coed, coetir' yn ol pob tebyg. Rhaid nodi *gwydd* 'gwyllt, tir heb ei drin'. Bryn-bronwy 1838 AO.

Moel y Bryn 515m SH 916199

Trum yn hytrach na *copa* cywir, ond y mae'n edrych fel bryn pigfain o'r dyffryn, felly *moel* 'copa' neu bryn conigol'.

Pen Foel y Ffridd 514m SH 892188

Ffridd 'gwaun, rhos; porfa arw' fynyddig, defeidiog'; benthyciad o'r Saesneg Canol *frith*, Hen Saesneg *fyrhōde* 'coed, coetir' ond hefyd 'tir amgaeedig'.

Moel Lluestbadlon 514m SH 920171

Badlon yw enw'r nant sy'n llifo heibio i gorlannau defaid a hen annedd Hafoty Lluestbadlon; *lluest* 'trigfan dros dro', sef cwt mynydd bugeiliaid.

Craig Ddu 512m SH 935296

Clogwyn cysgodol neu du ei liw. *Craig* 'clogwyn, craig' o'r Brythoneg **cracjo-* 'carreg' + du 'tywyll'. Mae'r gair du wedi codi o'r Brythoneg hefyd, sef **dubo-* 'tywyll, du'.

Y Gadfa 512m SH 838214

Mae dau ystyr i'r gair *cadfa*: naill ai i) 'brwydro, brwydro, cynnwrf, maes y gad'; neu, ii) 'torf, gwefr, milwyr, grŵp'; e.e. Man neu lle ble mae anifeiliaid (*gwartheg* neu defaid) yn cael eu cadw. Fodd bynnag, mae'n ddigon posib bod cydweddiad cudd o'r gair *cadw* 'haid, gyr'; neu, *cadw* 'dargadw' + *-ma* 'lle' yn yr enw? Ond wrth edrych ar y tirllyn a'r mapiau, rhaid nodi'r gorlan ar ben y bryn, ai'r gorlan oedd y man cadw?

Moel Cae Howel 508m SH 978331

Enwir y moel '*bryn, mynydd*' ar ôl y fferm Caehowel islaw; *cae* 'maes' + enw personol Howel. Mae'r gair cae wedi datblygu o'r Indo Ewropeaidd **kagh-* 'dal' i roi'r Gelteg a Brythoneg **cago-* a arweiniodd at y Gymraeg Canol *kay*; yn gysylltiedig â'r Gernyweg *kee*, a Llydaweg *kae* hefyd.

Moel y Geifr 504m SH 957304

Y tebygrwydd yw mai *moel* 'bryn noeth, crwm' sydd y tro yma, nid ystyron eraill y gair moel; gyda lluosog y gair *gafr*, Hen Gymraeg *gabr*, Brythoneg **gabro-* 'gafr'.

Moel y Ddinas 489m SH 953304

Nid oes *dinas* 'amddiffynfa' hanesyddol ar ben y bryn; ond, ar un adeg yr oedd y copaon yn safleoedd diogel. Un ystyr yn agosach i'r synnwyr a welir yn y Gwyddeleg weithiau (?), sef *dùn* 'hafan, lloches'.

Moel yr Hydd 489m SH 879174

Erbyn heddiw mae'r enw gryn bellter i ffwrdd o'r bryn; mae map 1838 yr AO yn dangos yr enw fel

Moel Rhûdd. Mae'r termau *yr hydd* 'carw, bwch danas' a'r gair *rhudd* 'coch, cochlyd' yn cyfnewid yn aml mewn enwau dirweddol oherwydd eu tebygrwydd ar lafar.

Cefn Perfedd 486m SH 980318

Yr elfennau *cefn* 'cefnen' + *perfedd* 'canol, mewnol; anghysbell' sydd. Mae'r grib hon ymhlith grŵp o gefnau eraill.

Bryn Pig 486m SH 93316

Mae'r term *pig* 'pigfain, pigog, sbardun'; yn gyffredinol yn cyfeirio at gopa greigiog neu garnedd sydd i'w chael ar y brig; ond mae'r man nawr yng nghudd goedwig gonwydd.

Llannerchfydaf 485m SH 907176

Mae'r elfen gyntaf *llannerch* 'tir agored, porfa' yn syml; o'r Frythoneg **landercā*. Wedyn, rhaid dewis: naill ai; *mydaf* 'ffurf debyg i, gorchudd, fel bwa'; neu, *bydaf* 'cwch gwenyn'. Llanerch vyda 1598, Llanerch-bydaf 1887 AO 6".

Moel Cae'r Hafotty 483m SH 920304

Yn wreiddiol anheddfan yr haf oedd ystyr hafoty. Ar un adeg yr oedd y teulu i gyd yn symud i fyny'r mynydd er mwyn gofal a godro'r gwartheg; ac mae'r hen lwybrau i fynnu i'r mynyddoedd i'w gweld mewn sawl man. Yn hwyrach, gyda defaid yn unig yn pori'r uwchdir dim ond y bugail oedd yn yr hafotty.

Craig yr Allor 478m SH 927322

Gall *allor* ddisgrifio nodwedd neu safle gwastad yn y dirwedd yn hytrach na man i aberthu neu o gymun. Kraig yr Alloir c.1700 Parochialia.

Y Foel 475m SH 903162

Un o'r ychydig enwau gyda'r ffurf dreigliedig yn unig; defnydd hwyr y term moel oedd 'porfa mynydd'.

Moel Ddu 474m SH 873273

Du 'tywyll' + *moel* 'bryn'; p'un a yw tywyllwch y creigiau neu natur gysgodol y bryn, naill ai'n rheswm dros ddefnyddio'r term du. Fodd bynnag, dylid nodi hefyd y gallai *du* 'blin, chwerw' fod y tu ôl i enw weithiau; gallai darn gwael o dir i bob pwrpas fod yn lle chwerw i ffermio.

Y Foel Fach 455m SH 843246

Moel 'bryn, bryn conigol' + *bach* 'bychan'.

Y Foel Dugood 439m SH 894133

Ceir Dugood 437m, ychydig yn is, yn (SH 886135). Gelwir y dyffryn a'r afon islaw yn Dugood oherwydd ei ddyfnder a thywyllwch tybed? Yr enw arall ar y Gwylliaid Cochion Mawddwy oedd y Gwylliaid Cochion Dugood.

Cefn Gwyn 433m SH 907309

Cefn 'cefnen' + *gwyn* 'golau, gloyw, llwydwyn'.

Mynydd Copog 433m SH 884148

Mae'r enw wedi symud ychydig, i ffwrdd o'r brig penodol. Rhaid penderfynu pa synnwyr o'r gair *copog* 'gydynnog, cribog'; neu, 'brig uchel, pigfain'. Mynydd Coppog 1836 AO.

Moel Maes y Llech 430m SH 897273

Y tebygrwydd yw mai *maes* 'tir agored' yn hytrach na *maes* 'cae' + *y* + *llech* 'craig'. Nid oes ardal o

dir caregog; ond, fe all craig unigol, hyd yn oed maen-hir ddiiflannu. Maye Elleigh 1568 Calendar of Patent Rolls. Mayes y llech c.1592 SCC.

Bryn Maenmawr 413m SH 964345

Yn syml, bryn lle ceir *maen* 'carreg, clogwyn' + *mawr* 'eang'. Mae'r gair mawr yn gysylltiedig â'r Gymraeg Canol *maur*; Cernyweg *meur*; Llydaweg *mor*; yn wreiddiol o'r Frythoneg a Gaeleg *māro-/ā-* 'eang'.

Pen y Gyrn 366m SH 891292

Oes cysylltiad gyda'r carnedd gylchog cyfagos a'r enw; *pen* 'copa' + *cur*n, *cyrn* 'pentwr, twmpath'. Hefyd, yr oedd yna ffordd Rufeinig, o Gaersws i Gaer Gai yn mynd heibio yn agos i'r copa.

Tarren Fawr 361m SH 874171

Tarren 'bryn creigiog, clogwyn' ac mae'r tir caregog i'w gweld ar y llethrau gorllewinol a gogleddol y bryn uwch Y Ceunant.

Y Foel 343m SH 773180

Copa bach amlwg ac o rai onglau mae'r bryn yn edrych yn un conigol; felly, *moel* 'copa, bryn conigol' sydd yn debygol yn hytrach na *moel* 'llwm, crwn'. Moel Esgidion oedd hen enw arall oherwydd dyma ble roedd cartref Yscydion, un o'r cewri a oedd yn gysylltiedig ag Idris Gawr. Moel Caerynwch oedd enw arall ar y bryn, Hen enw personol oedd Ynwch, ac fe welir plasty o'r enw Caerynwch islaw. Foel y Sendian 1837 AO.

How Maelgwn became King: And there Maeldav the elder, the son of Ynhwch Unachen, chief of Moel Esgidion in Meirionydd, placed a chair composed of waxed wings under Maelgwn; so when the tide flowed, no one was able to remain, excepting Maelgwn, because of his chair. *Ancient Laws and Institutes of Wales*, Vol. II. ed. Aneurin Owen. 1848. pp 48-51

Mynydd Cefnddwygraig 340m SH 937341

Porfa fynydd gyda'r enw Cefnddwygraig, fe'i henwir ar ôl y fferm islaw.

Garth Fawr 332m SH 875284

Gyda'r brif elfen yr enw, rhaid penderfynu os *garth* 'cefnen mynydd, penrhyn, bryn'; neu, *garth* lle 'cae, lle amgaeedig' sydd. Yma, mae'r bryn a'r copa bychan Garth Fach 290m (SH 877289) yn ffurfio'r rhan isaf o gefnen fynyddig hir.

Tarren Fach 259m SH 872166

Fe geir ardal o dir caregog yn agos i'r copa, mae hyn yn esbonio'r term *tarren* 'bryn creigiog, clogwyn'. Tarren Bach 1887 AO.